

■ УДК 801.81:[304+614]:94(477)“17/19”

І. М. Наколонко, аспірант, Харківська державна академія культури, м. Харків

ДОМІНАНТИ РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ КІН. XVII — КІН. XIX СТ.

Досліджено уявлення про здоровий спосіб життя в українській народній (традиційній) культурі доіндустріального періоду кін. XVII — кін. XIX ст. Розглянуто місце в народній свідомості концепту здоров'я. Текстологічно проаналізовано корпус паремій — українських народних прислів'їв та приказок. Здійснено спробу виявити цілісну систему уявлень про здоровий спосіб життя в українській народній культурі періоду, що розглядається.

Ключові слова: народна культура, традиційна культура, здоровий спосіб життя, паремії, текстологічний аналіз.

И. М. Наколонко, аспирант, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ДОМИНАНТЫ ПОНИМАНИЯ ПРОБЛЕМЫ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ КУЛЬТУРЕ КОН. XVII — КОН. XIX ВВ.

Исследованы представления о здоровом образе жизни в украинской народной (традиционной) культуре доиндустриального периода кон. XVII — кон. XIX вв. Рассмотрено место в народном сознании концепта здоровья. Осуществлён текстологический анализ корпуса паремий — украинских народных пословиц и поговорок. Предпринята попытка обнаружить целостную систему представлений о здоровом образе жизни в украинской народной культуре рассматриваемого периода.

Ключевые слова: народная культура, традиционная культура, здоровый образ жизни, паремии, текстологический анализ.

I. M. Nakolonko, postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

DOMINANTS OF UNDERSTANDING A HEALTHY LIFESTYLE IN UKRAINIAN POPULAR CULTURE OF THE LATE 17TH — LATE 19TH CENTURIES

The idea of a healthy lifestyle in the Ukrainian popular (traditional) culture in the preindustrial period (in the late 17th — late 19th centuries) is examined. The Ukrainian people's representations related to the health concept are analyzed. The textual analysis of the paremiias corpus, i.e. Ukrainian popular proverbs and sayings, is explored. An attempt is made to discover a coherent system of ideas on the healthy lifestyle in the Ukrainian popular culture of the period under consideration.

Key words: popular culture, traditional culture, healthy lifestyle, paremiias, textual analysis.

Постановка проблеми. Аналіз поглядів щодо здорового способу життя в кін. XVII — кін. XIX ст. потребує розуміння факту, що культура доіндустріального аграрного суспільства має чіткий поділ на народну (традиційну) та культуру вищих верств. Народна культура існує в межах усного фольклору та визначається такими ознаками, як панування міфологічних уявлень, наявність відносин релігійного синкретизму між християнським віровченням і дохристиянським язичницьким світоглядом.

Якими були уявлення про здоровий спосіб життя в переважно селянських мас українського суспільства кін. XVII — кін. XIX ст.? Що являли собою традиційні, народні уявлення про здоров'я?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існують численні публікації з багатьох питань, пов'язаних з аналізом української народної культури періоду, що розглядається, та української усної народної творчості. Проте в контексті дослідження уявлень про здоровий спосіб життя проблеми ще не розглядалися.

Мета статті. Здійснити текстологічне дослідження корпусу народних приказок та прислів'їв за допомогою методів статистичного аналізу текстів, зважаючи на те, що, прислів'я є:

- а) прикладом морально-ціннісної концептуалізації народом дійсності [4, с. 66], вираженням «побутової ерудиції» (народу) в соціально-гуманітарних і природничо-наукових знаннях [5, с. 34];
- б) результатом фіксації історичного досвіду народу. Їх класичний корпус, зібраний етнографами XIX ст., є фіксацією світоглядних та історичних реалій історичного періоду, що розглядається.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для аналізу паремій використана репрезентативна збірка «Українські прислів'я та приказки» електронного наукового видавництва «Kurpienko» (корпус) [8]. У первісному вигляді корпус містить понад 5000 мовних одиниць — прислів'їв та приказок, зведених в алфавітному порядку за матеріалами друкованих видань, зокрема класичних публікацій М. Номиса «Українські приказки, прислів'я і таке інше», І. Франка «Галицько-руські народні приказки» та ін. [1; 2; 3; 6; 7].

Корпус підлягав попередній обробці. Кількість паремій скорочено завдяки об'єднанню гнізд варіантів (повторення вислову одного змісту з несуттєвою щодо змісту лексичною різницею). Із корпусу, що аналізується, вилучено очевидні неологізми, які ймовірно потрапили туди зі збірки «Українські радянські прислів'я та приказки» [9]. Під час аналізу, здійсненого за допомогою програмного пакета Statistica, визначалися частоти використання слів у корпусі. За допомогою функції «стоп-слів» вилучено службові слова, займенники, загальноновживану лексику. Далі здійснено кластеризацію — об'єднання в групу (кластер) слів, що стосувалися одного за змістом поняття (семантичного поля, концепту); наприклад, «мудрість», «мудрий», «розумний», «розум», «ум». Отримані частоти наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Слова (кластери) та частоти їх використання в корпусі

Слово	Частота	Слово	Частота	Слово	Частота
1	2	1	2	1	2
мудрість (розум, мудрий, розумний, ум)	235	Ліс	42	Місце	23
добро (добре, добре)	214	Боятися	41	Пісня	23
вода	208	Ходити	41	Спати	22
людина (люди)	173	Сила	41	Питати	22
хліб	152	Дитина	38	Легко	22
слово	143	Зима	38	Смерть	22
робота (робити)	141	Дивитися	37	Зробити	21
старість (старий)	125	Брати	36	лінь (лі- нвивий)	21
голова	124	Рідний	36	Ворона	21
їсти	114	Зуб (зуби)	36	Боліти	20
говорити (казати)	111	Щастя	36	Рак	20
жити (життя)	111	Гроші	35	небо	20
вчити (вчений, учений, вчення, вчитися, навчитися)	105	Правда	35	голод (го- лодний)	20
знати	101	Дім (вдома, додому)	35	годувати	19
дурень (дурна, дурний)	93	Син	34	завжди	19
давати	92	Родити	33	каша	19
око	92	Бог	33	плечі	19
біда	91	Дорога	33	поле	19
мати	91	Чорт	33	просити	18
любов (любити)	89	Далеко	32	рано	18
чоловік	83	Молодість (молодий)	32	муха	18
кінь	82	Горе	31	двір	18
діло	78	Дівчина (дівка, ді- вку)	31	літа	18
рука (руки)	74	Вік	30	Рот	18

Слово	Частота	Слово	Частота	Слово	Частота
1	2	1	2	1	2
жінка	70	Собака	29	сіно	18
мати	64	Піч	29	горіти	17
світ	60	Плач	29	шанувати	17
вовк	59	Час	29	шукати	17
дитина (діти)	58	Хвалити	28	довгий (довго)	17
іги	55	Бідний	28	страшний	17
хотіти	54	Віл	28	заєць	17
риба	54	Камінь	28	куриця	17
земля	54	Дерево	27	вітер	17
хата	54	Козак	27	вогонь	17
язик	53	Носити	26	край	17
батько	53	Ніс	26	бити	16
лихо (лихий)	51	Знання (наука)	26	вміти	16
душа	49	Знаходити	25	їхати	16
ніж	48	Приходити	25	рвати	16
гарно	46	Змолоду	25	поганий	16
серце	46	Літо	25	пташка	16
здоров'я	46	Море	25	Воз	16
нога (ноги)	46	Сидіти	24	доц	16
День	45	Кіт	24	кінець	16
Бачити	43	Мед	24	кожух	16
Сіяти	42	Сонце	24	праця	16
Інші (208 слів із частотами < 15 використань)					1728

Аналіз дозволяє виокремити частоту згадок, рейтинг значущості таких слів, як означення частин тіла (голова – 124 згадки, око – 92, рука (руки) – 74, язик – 53, серце – 46, зуби – 36, ніс – 26); виявити сакральні (магічні) числа («два» – 60, «три» – 32, «сім» – 44, «десять» – 17, «сто» – 5) та ін. Загалом, частоти утворюють подібний за формою до експоненціального розподіл із середнім значенням 24, медіаною 12, стандартним відхиленням 33; через здійснення кластеризації понять значущість цих статистичних показників не є достатньо важливою.

Щодо слів, які репрезентують культурно значущі поняття, численні згадування — кластери «мудрість» та «добро», що не дивно, зважаючи на загальну повчальну спрямованість паремій. Кластери понять загального значення «вода», «людина», сакральні числа, «хліб», «слово», «робота», «старість», слова «голова», «істи», «життя» — усього 17,3% корпусу — найзначущіші. Кластер «здоров'я» має рейтинг 43 — 0,56% згадувань (у межах одного стандартного відхилення від середнього), отже, він належить до понять, важливість яких у корпусі паремій можна оцінити як середню. Здоров'я є менше актуальним, ніж «робота (робити)», — рейтинг 8 (1,71%) та «їжа» 11 (1,38%), та менше значущим, ніж «любов (любити)», — 21 (1,08%), але більше, ніж «щастя (щасливий)», — 58 (0,44%).

Колокації (поєднання слів), до яких входять поняття «здоров'я (здоровий)» містять слова «щастя», «людина», «молодість», «старість», «багатство», «хвороба», та загалом за змістом є банальними: здоров'я — це не хвороба, здоров'я більше притаманне молодій людині, ніж літній, здоров'я є важливою передумовою щастя («Ліпше здоровий жовнір, як хворий генерал», «Дай, Боже, разом двоє — щастя і здоров'я!»). Вони не дозволяють визначити інші змістовні акценти.

Розгляд колокацій за змістом виявляє дві тематики паремій: здоров'я як духовний стан та здоров'я як передумову щастя в житті. У свою чергу щастя пов'язується з долею або навіть фатумом («Кому щастя, той і на кий впливе»). Фаталізм є властивим таким пареміям: «Нехай вам Бог здоров'я прибавить у ручки, у ніжки і животик трішки!». Більшість згадок про здоров'я здійснюється в контексті побажань. Єдиним раціональним мотивом, який може бути трактованим як передумова здоров'я на основі паремій, може вважатися веселість і веселий настрій («Веселість — то половина здоров'я» — зворотне «Журба здоров'я відбирає, до гробу попихає»). Паремії «Будь здорова, як вода, багата, як земля, плодovitа, як свиня!» та «Козі здоров'я, цапові розум!» надають можливості розуміти здоров'я як важливішу «жіночу» якість (та розум — як «чоловічу»).

Аналогічні за сенсом колокації утворюються зі словом «хвороба». «Хвороба» як протилежність здоров'я пов'язана з емоційно-духовним станом («Від горя хворість, від хворості смерть», «Журба гірша хвороби»); вона підкреслює самоцінність здоров'я («Здоровий хворому не вірить, а багатий — бідному»); містить виразні фаталістичні акценти («Не поможе й каділо, коли хвороба звалила»). Чи не єдиним раціональним винятком є паремія «Гуляня в молодості дає хворобу на старі кості». Аналогічні за сенсом колокації в контексті здоров'я утворюються зі словом «смерть»: «Від горя хворість, від хворості смерть» та ін.

Висновки. Таким чином, у народній свідомості здоров'я — це цінність, яка, безумовно, цінується, але як достатньо абстрактне явище. Концепція здоров'я є цілком фаталістичною та має найімовірнішим підґрунтям міфологічні уявлення про долю. Перспективним напрямом дослідження може бути реконструкція традиційних міфологічних уявлень українців доби доіндустріального суспільства, яка надасть можливості детальніше дослідити концепт «здоров'я» в українській народній свідомості.

Список використаних джерел

1. Галицько-руські народні приповідки : у 3 т. Т.1: А — Діти / зібрав, упоряд., передмова та комент. Іван Якович Франко ; перед. слово І. О. Денисюк ; упоряд., вступ. ст. С. Пилипчук . — Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2006. — 831 с.
2. Галицько-руські народні приповідки : у 3 т. Т.2: Діти — П'ять / Львів. нац. ун-т ім. І. Я. Франка ; зібрав, упоряд., передмова та комент. Іван Якович Франко ; наук. ред. С. М. Пилипчук. — 2-ге вид. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2006. — 817 с.
3. Галицько-руські народні приповідки : у 3 т. Т.3: Рабунок — Ячмінь / Львів. нац. ун-т ім. І. Я. Франка ; зібрав, упоряд., передмова та комент. Іван Якович Франко ; наук.ред. С. М. Пилипчук. — 2-ге вид. — Львів : Вид-во Львів. ун-ту ім. І. Франка, 2007. — 699 с.
4. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних орієнтирів етнічної спільності (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. — 2004. — № №2–3. — С. 66–73.
5. Коцюба З. Г. Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження / З. Г. Коцюба // Мовознавство. — 2009. — № 2. — С. 34–47.
6. Українські народні прислів'я та приказки / упоряд. В. Бобкова ; упоряд., вступ. ст. Федір Іванович Лавров ; упоряд. М. П. Ліждвой ; відп. ред. Максим Тадейович Рильський. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1955. — XVI, 447 с.
7. Українські приказки, прислів'я і таке інше : збірка / збір. О. В. Маркович ; уклад. Матвій Номис ; вступ. ст. М. М. Пазяк. — Репринт. вид. — СПб., 1884 — Київ : Либідь, 1993. — 766 с. — (Біб-ка «Літературні пам'ятки України»).
8. Українські прислів'я та приказки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kurpienko.info/ukrayins-ki-prislivya-ta-prikazki>. — Назва з екрана.
9. Українські радянські прислів'я та приказки / упоряд., вступ. ст. М. П. Ліждвой ; за ред. П. М. Попов. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1951. — 115 с.

References

1. Halytsko-ruski narodni pryповidky : u 3 t. T.1: A — Dity / zibrav, uporiad., peredmovva ta koment. Ivan Yakovych Franko ; pered. slovo I. O. Denysiuk ; uporiad., vstyp. st. S. Pylypchuk . — Lviv : Vyd-vo Lviv. un-tu im. I. Franka, 2006. — 831 s.
2. Halytsko-ruski narodni pryповidky : u 3 t. T.2: Dity — Piat / Lviv. nats. un-t im. I. Ya. Franka ; zibrav, uporiad., peredmovva ta koment. Ivan Yakovych Franko ; nauk. red. S. M. Pylypchuk. — 2-he vyd . — Lviv : Vyd-vo Lviv. un-tu im. I. Franka, 2006. — 817 s.
3. Halytsko-ruski narodni pryповidky : u 3 t. T.3: Rabunok — Yachmin / Lviv. nats. un-t im. I. Ya. Franka ; zibrav, uporiad., peredmovva ta koment. Ivan Yakovych Franko ; nauk.red. S. M. Pylypchuk. — 2-he vyd. — Lviv : Vyd-vo Lviv. un-tu im. I. Franka, 2007. — 699 s.
4. Holubovska I. O. Paremii yak vidbytta tsinnisnykh oriientyryv etnichnoi spilnosti (na materialii ukrainskoi, rosiiskoi, anhliiskoi ta kytaisckoi mov) / I. O. Holubovska // Movoznavstvo. — 2004. — № №2–3. — S. 66–73.

5. Kotsiuba Z. H. Paremii yak obiekt etnolinhvopsykholohichnoho doslidzhennia / Z. H. Kotsiuba // *Movoznavstvo*. — 2009. — № 2. — S. 34–47.
6. *Ukrainski narodni pryslivia ta prykazky / uporiad. V. Bobkova ; uporiad., vstup. st. Fedir Ivanovych Lavrov ; uporiad. M. P. Lizhdvoi ; vidp. red. Maksym Tadeiovych Rylskiy*. — Kyiv : Vyd-vo AN URSSR, 1955. — XVI, 447 s.
7. *Ukrainski prykazky, pryslivia i take inshe : zbirka / zibr. O. V. Markovych ; ukklad. Matvii Nomys ; vstup. st. M. M. Paziak*. — Reprynt. vyd. — SPb., 1884 — Kyiv : Lybid, 1993. — 766 s. — (Bib-ka «Literaturni pamiatky Ukrainy»).
8. *Ukrainski pryslivia ta prykazky [Elektronnyi resurs]*. — Rezhym dostupu: <http://kuprienko.info/ukrayins-ki-prislivya-ta-prikazki>. — Nazva z ekrana.
9. *Ukrainski radianski pryslivia ta prykazky / uporiad., vstup. st. M. P. Lizhdvoi ; za red. P. M. Popov*. — Kyiv : Vyd-vo AN URSSR, 1951. — 115 s.

■ UDC 801.81:[304+614]:94(477)“17/19”

DOMINANTS OF UNDERSTANDING THE HEALTHY LIFESTYLE IN UKRAINIAN POPULAR CULTURE OF THE LATE 17TH — LATE 19TH CENTURIES

Nakolonko I. M., postgraduate student, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, ilaml@ukr.net, <http://orcid.org/0000-0002-4060-8227>

The aim of this paper is to provide an interpretation of a healthy lifestyle in Ukrainian popular (traditional) culture in the preindustrial period as well as to analyze Ukrainian people's representations related to the concept of «health».

Research methodology. The study investigates this issue by making a textual analysis of the paremias corpus, i.e. Ukrainian popular proverbs and saying. The corpus includes more than 5000 paremias and it has been subjected to the statistic processing using the software package Statistica.

Results. A distribution of frequency of the references of relevant words and its collocations (in particular, collocations with the words «health», «illness», «death», «happiness» etc.) is presented. The culture of the pre-industrial society is strictly divided into the culture of the educated (literate) layers and the popular (traditional) culture. It is necessary to take into consideration the Ukrainian people's views on the healthy lifestyle during the late 17th — late 19th centuries. It is emphasized that a coherent system of ideas on the healthy lifestyle in the Ukrainian popular culture does not exist in the considered period.

Novelty. The concept of «health» is systematized and summarized within the frame of the paremias corpus. Two main semantic contexts are identified: health as a state of mind and health as a prerequisite for happiness.

The practical significance. Health is perceived fatalistically as a reality in the paremias corpus. There are not motives and prerequisites for the preservation of health. It is necessary to take this into consideration the healthy lifestyle in the era of the formation of the industrial society in Ukraine and the transition to the post-industrialism. In this period a cultural breakthrough related to the concept of the healthy lifestyle has occurred.

Key words: *popular culture, traditional culture, healthy lifestyle, paremias, textual analysis.*

Надійшла до редколегії 04.01.2016 р.